

АНОТАЦІЯ

Гришук М. О. Правове забезпечення антикорупційної діяльності: загальнотеоретичний аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Західноукраїнський національний університет МОН України, Тернопіль, 2024.

Дисертація є комплексним дослідженням загальнотеоретичних аспектів правового забезпечення антикорупційної діяльності.

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена необхідністю вирішення нагальних питань з вдосконалення надзвичайно важливої для суспільства і держави в Україні комплексної діяльності щодо запобігання і протидії корупції, з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн. Корупція становить загрозу національній безпеці та є однією з головних перепон на шляху утвердження демократичної правової держави, її ефективної і результативної участі в процесах європейської та євроатлантичної інтеграції. Загальноновизнано, що впровадження європейських цінностей на всіх рівнях державного та суспільного життя як основи утвердження України в когорті провідних держав Європи неможливе в умовах системного поширення корупції. Враховуючи динамізм корупції в різних її проявах як суспільного феномена і публічно-правового явища, її трансформації відповідно до змінюваності умов середовища поширення та появу новаторських форм, наявна постійна необхідність у моніторингу національного та міжнародного правового поля, пошуку нових форм і механізмів попередження та протидії корупції, що відповідають сучасним процесам політичного та соціально-економічного розвитку держави. Тому дослідження правових аспектів антикорупційної діяльності, особливо в умовах розвитку транзитного суспільства і утвердження ліберально-демократичного типу держави в Україні, не втрачає своєї актуальності.

Поставлені в дисертаційному дослідженні мета і завдання зумовили обрання відповідної структури роботи, що об'єднує три розділи, в яких розглядаються такі питання: витоки, становлення, сутність антикорупційної діяльності; нормативно-правовий та інституційний виміри антикорупційної діяльності в Україні; стратегія запобігання та протидії корупції як складова антикорупційної політики держави (український та міжнародний виміри).

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано авторське вирішення наукового завдання, що полягає у всебічному дослідженні загальнотеоретичних аспектів правового забезпечення антикорупційної діяльності з урахуванням положень чинних правових норм, наукових напрацювань провідних українських і зарубіжних дослідників проблеми, міжнародного досвіду та підходів до антикорупційної політики.

Зокрема, у Розділі 1 «Витоки, становлення, сутність антикорупційної діяльності» розглянуто теоретико-методологічні підходи до вивчення корупції як соціально-правового явища, універсального визначення якого досі в науці не сформульовано. Проаналізовано сутність, прояви, структуру, форми, рівні корупції як соціального явища та проблеми функціонування публічної влади. На основі аналізу напрацювань вчених та чинного законодавства виокремлено суто юридичні ознаки корупції. Акцентовано увагу на загрозах, які породжує корупція як системне явище. Виділено концептуальні погляди щодо розуміння напрямів запобігання і протидії корупції, недоліки сучасного нормативного трактування корупції в Україні.

Окремо охарактеризовано історико-правовий процес виникнення та протидії корупції як соціального феномена і політико-правового явища від найдавніших часів (появи перших держав) до кінця першої чверті XXI століття. Запропоновано та обґрунтовано періоди історії антикорупційної діяльності в Україні: становлення; формування основних засад протидії корупції; псевдопротидія корупції; посилення протидії корупції; законодавче реформування; комплексне реформування антикорупційного законодавства і становлення дієвої інституційної системи. Прийняття ряду нормативно-правових актів та активізація роботи спеціальних антикорупційних органів,

зокрема, в умовах військового стану, позначили якісно новий рівень організації та реалізації національної антикорупційної політики в Україні.

У Розділі 2 «Нормативно-правовий та інституційний виміри антикорупційної діяльності в Україні» проаналізовано чинну нормативно-правову базу та структуру інституційної системи антикорупційної діяльності в Україні. Обґрунтовується висновок про те, що за наявної відсутності безпосередньої регламентації антикорупційної діяльності в Конституції України наявний прямий зв'язок її норм із антикорупційним законодавством. Враховуючи аналіз норм Загальної частини Кримінального кодексу України можна констатувати особливе ставлення законодавця до корупційних кримінальних правопорушень через їх виокремлення серед інших видів правопорушень, суттєву мінімізацію можливостей звільнення від кримінальної відповідальності, амністії та помилування правопорушників.

Обґрунтовується запровадження інституту незаконного збагачення як самостійного складу кримінального правопорушення, формулювання неправомірної вигоди в нормах кримінального права з дотриманням усіх принципів права, коректного окреслення суб'єктивних і об'єктивних ознак даного кримінального правопорушення, забезпеченням адекватності санкцій та недопущення суб'єктивізму під час застосування процесуального закону.

У роботі представлено критичний аналіз функціонування інституційної системи антикорупційної політики в Україні. Ідеться про роботу таких спеціалізованих інституцій, як Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Вищий антикорупційний суд (ВАКС), Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Акцентовано увагу на проблемних аспектах в їх роботі, що негативно впливають на її ефективність, та шляхах їх вирішення. Відзначено недостатній рівень якості нормопроектної техніки при розробці правової бази функціонування новостворених антикорупційних органів, що спричинило численні судові баталії, експертні дискусії, привернення уваги міжнародних

партнерів, необхідність виправлення колізій та внесення відповідних законодавчих змін, перезавантаження паралізованої роботи інституцій. Обґрунтовано авторські пропозиції щодо необхідності нормативно-правового забезпечення процедури аудиту ефективності діяльності НАБУ. Відстоюється позиція, що функціонування ВАКС є доцільним і цілком виправданим з огляду на малоефективність судової системи при розгляді корупційних справ, що потребувала дієвих і конкретних заходів із вирішення накопичених проблем судочинства. Зроблено висновок, що ключовий пріоритет у процесі вдосконалення функціонування антикорупційних інституцій в Україні полягає в покращенні взаємодії між ними, в тому числі на основі удосконалення нормативно-правового забезпечення.

У Розділі 3 «Стратегія запобігання та протидії корупції як складова антикорупційної політики держави» досліджуються актуальні аспекти державної політики у сфері запобігання і протидії корупції, шляхи удосконалення механізмів протидії корупції в Україні, міжнародний досвід антикорупційної діяльності. Запропоновано визначення політики у сфері запобігання і протидії корупції. Проаналізовано структурні елементи антикорупційної політики (організаційні, економічні, політичні, управлінські). На основі аналізу принципів Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки запропоновано визначити пріоритетні напрями формування антикорупційної політики. Доведено необхідність наділити Координаційну робочу групу з питань антикорупційної політики функцією моніторингу законодавства у сфері повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування. Обґрунтовано необхідність оприлюднення даних про усі види діяльності суб'єктів владних повноважень на їх офіційних веб-ресурсах. Виокремлено пріоритетні напрями політики України у сфері запобігання та протидії корупції. Доведено необхідність доповнення Закону України «Про запобігання корупції» положеннями про мету, завдання та принципи антикорупційної політики.

Подано дефініцію механізму протидії корупції. Обґрунтовано передумови ефективності механізму протидії корупції. Визначено елементи механізму протидії корупції в Україні. Доведено, що ефективною моделлю

антикорупційного механізму є модель комплексного підходу до боротьби з корупцією, що включає в себе три основні елементи: модель-розуміння корупційної діяльності, модель-попередження корупційних ризиків, модель-невідворотності покарання за корупційну діяльність. Визначено систему засобів, що впливають на негативний приріст корупціогенних факторів. Сформульовано пропозиції щодо доповнення переліку завдань антикорупційного механізму окремими нормами в законодавстві України.

Проаналізовано досвід організації та реалізації антикорупційної політики в Польщі, Німеччині, Швеції. Виділено головні механізми протидії корупції в зарубіжних країнах, які варто запозичити Україні.

У роботі вперше комплексно проаналізовано особливості організації та функціонування системи антикорупційної діяльності в Україні як соціально-правового явища на основі аналізу міжнародного законодавства і досвіду антикорупційної політики окремих зарубіжних держав. Запропоновано створити реєстр юридичних осіб, щодо яких відкрито кримінальне провадження за корупційні діяння, а також реєстр посадових осіб підприємств, щодо яких відкрито такі ж провадження. Удосконалено визначення термінів «корупція», «антикорупційна політика», «антикорупційна діяльність», «політика у сфері запобігання і протидії корупції», «механізм протидії корупції». Підтримано пропозицію щодо доповнення Закону України «Про запобігання корупції» положеннями про мету, завдання, принципи, суб'єкти, об'єкти, пріоритетні напрями, засоби та заходи антикорупційної діяльності держави. Констатовано недостатній рівень якості нормопроектальної техніки при розробці правової бази діяльності новостворених антикорупційних органів. Підтримано пропозицію про необхідність чіткого нормативно-правового забезпечення процедури аудиту діяльності НАБУ. Доповнено перелік завдань функціонування антикорупційних механізмів. Набули подальшого розвитку формулювання пріоритетних напрямів формування антикорупційної політики як основи Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки, доцільності функціонування ВАКС, вдосконалення порядку реєстрації повідомлень про корупцію та фактів їх перевірки, рекомендації щодо удосконалення механізму

реєстрації повідомлень про факти одержання (пропозиції одержання) подарунків, набору механізмів протидії корупції, які варто запозичити Україні з досвіду антикорупційної діяльності інших країн.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання положень, висновків, пропозицій та рекомендацій у науково-дослідній сфері, правотворенні (у процесі вдосконалення законодавства), у правозастосовчій діяльності правоохоронних органів, наділених повноваженнями реалізовувати функцію запобігання та протидії корупції, а також у навчальному процесі.

Ключові слова: корупція, антикорупційна політика, антикорупційна діяльність, антикорупційні органи, протидія корупції, запобігання корупції, правове забезпечення, правова держава, орган державної влади, національне законодавство, правоохоронні органи, правове регулювання, міжнародний досвід, верховенство права, державне регулювання.

SUMMARY

Hryshchuk M. Legal support of anti-corruption activities: general theoretical aspect. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of Philosophy doctor on specialty 081-Law. – West Ukrainian National University Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2024.

The dissertation is a comprehensive study of the general theoretical aspects of legal support for anti-corruption activities.

The relevance of the topic of the dissertation is due to the need to address urgent issues of improving the comprehensive activities to prevent and combat corruption, which are extremely important for society and the state in Ukraine, taking into account the positive experience of foreign countries. Corruption poses a threat to national security and is one of the main obstacles to the establishment of a democratic state governed by the rule of law, its effective and efficient participation in the processes of European and Euro-Atlantic integration. It is generally recognised that

the implementation of European values at all levels of state and public life as a basis for Ukraine's consolidation among the leading European countries is impossible in the context of systemic corruption. Given the dynamism of corruption in its various manifestations as a social phenomenon and public law phenomenon, its transformations in accordance with the changing conditions of the environment of its spread and the emergence of innovative forms, there is a constant need to monitor the national and international legal framework, to search for new forms and mechanisms for preventing and combating corruption that are consistent with the current processes of political and socio-economic development of the state. Therefore, the study of the legal aspects of anti-corruption activities, especially in the context of the development of a transitional society and the establishment of a liberal democratic type of state in Ukraine, remains relevant.

The purpose and objectives set out in the dissertation research led to the choice of an appropriate structure of the work, which includes three sections that address the following issues: the origins, formation, essence of anti-corruption activities; regulatory and institutional dimensions of anti-corruption activities in Ukraine; strategy for preventing and combating corruption as part of the state's anti-corruption policy (Ukrainian and international dimensions).

The thesis provides a theoretical synthesis and offers the author's solution to the scientific task of a comprehensive study of the general theoretical aspects of legal support for anti-corruption activities, taking into account the provisions of current legal norms, scientific developments of leading Ukrainian and foreign researchers of the problem, international experience and approaches to anti-corruption policy.

In particular, Section 1 «Origins, Formation, Essence of Anti-Corruption Activities» examines theoretical and methodological approaches to the study of corruption as a social and legal phenomenon, which has not yet been universally defined in science. The author analyses the essence, manifestations, structure, forms, levels of corruption as a social phenomenon and problems of public authorities' functioning. Based on the analysis of scholarly work and current legislation, the author identifies purely legal features of corruption. The author focuses on the threats posed by corruption as a systemic phenomenon. Conceptual views on understanding

the areas of preventing and combating corruption, as well as shortcomings of the current regulatory interpretation of corruption in Ukraine are highlighted.

The author separately describes the historical and legal process of emergence and combating corruption as a social phenomenon and political and legal phenomenon from ancient times (the emergence of the first states) to the end of the first quarter of the XXI century. The author proposes and substantiates the following periods in the history of anti-corruption activities in Ukraine: formation; formation of the basic principles of combating corruption; pseudo-corruption; strengthening of combating corruption; legislative reform; comprehensive reform of anti-corruption legislation and establishment of an effective institutional system. The adoption of a number of regulatory acts and the intensification of the work of special anti-corruption bodies, in particular under martial law, marked a qualitatively new level of organisation and implementation of the national anti-corruption policy in Ukraine.

Section 2, «Regulatory and Institutional Dimensions of Anti-Corruption Activities in Ukraine», analyses the current regulatory framework and structure of the institutional system of anti-corruption activities in Ukraine. The author comes to the conclusion that, despite the current absence of direct regulation of anti-corruption activities in the Constitution of Ukraine, there is a direct link between its provisions and anti-corruption legislation. Given the analysis of the provisions of the General Part of the Criminal Code of Ukraine, the author notes that the legislator has a special attitude to corruption criminal offences by distinguishing them from other types of offences, and significantly minimising the possibilities of exemption from criminal liability, amnesty and pardon of offenders.

The author substantiates introducing the institute of illicit enrichment as an independent criminal offence, the unlawful benefit in the criminal law provisions in compliance with all principles of law, to correctly define the subjective and objective features of this criminal offence, to ensure adequacy of sanctions and to prevent subjectivity in the application of procedural law.

The paper presents a critical analysis of the functioning of the institutional system of anti-corruption policy in Ukraine. The article focuses on the work of such specialised institutions as the National Agency for the Prevention of Corruption

(NAPC), the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU), the Specialised Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAP), the High Anti-Corruption Court (HACC), and the National Agency of Ukraine for finding, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes (ARMA). Attention is focused on the problematic aspects of their work that negatively affect its effectiveness and ways to solve them. The author notes the insufficient level of quality of the rule-making technique in the development of the legal framework for the functioning of the newly created anti-corruption bodies, which led to numerous court battles, expert discussions, attracting the attention of international partners, the need to eliminate conflicts and introduce appropriate legislative changes, and to restart the paralysed work of the institutions. The author's proposals on the need for regulatory and legal support of the NABU performance audit procedure are substantiated. The author advocates the position that the functioning of the HACC is appropriate and fully justified given the inefficiency of the judicial system in considering corruption cases, which required effective and concrete measures to address the accumulated problems of the judicial system.

Section 3, «Strategy for Preventing and Combating Corruption as a Component of the State's Anti-Corruption Policy», examines the current aspects of the state policy in the field of preventing and combating corruption, ways to improve the mechanisms of combating corruption in Ukraine, and international experience in anti-corruption activities. The definition of policy in the field of preventing and combating corruption is proposed. The author analyzes the structural elements of anti-corruption policy (organizational, economic, political, managerial). Based on the analysis of the principles of the Anti-Corruption Strategy for 2021-2025, it is proposed to identify priority areas for the formation of anti-corruption policy. The author proves the necessity of vesting the Coordination Working Group on Anti-Corruption Policy with the function of monitoring legislation in the field of powers of state authorities and local self-government bodies. The author substantiates the need to publish data on all types of activities of public authorities on their official web resources. The author highlights the priority areas of Ukraine's policy in the field of preventing and combating corruption. The author proves the need to supplement the Law of Ukraine

«On Prevention of Corruption» with provisions on the purpose, tasks and principles of anti-corruption policy.

The definition of the anti-corruption mechanism is given. The prerequisites for the effectiveness of the mechanism of overcoming corruption are substantiated. The elements of the mechanism of combating corruption in Ukraine are defined. It is proved that an effective model of the anti-corruption mechanism is a model of an integrated approach to combating corruption, which includes three main elements: a model of understanding corruption, a model of preventing corruption risks, and a model of inevitability of punishment for corruption. The system of means influencing the negative growth of corruption factors is defined. The author formulates proposals for supplementing the list of tasks of the anti-corruption mechanism with certain provisions in the legislation of Ukraine.

The experience of organizing and implementing anti-corruption policy in Poland, Germany, and Sweden is analyzed. The main mechanisms of combating corruption in foreign countries that should be adopted by Ukraine are highlighted.

This paper is the first to comprehensively analyze the peculiarities of organization and functioning of the system of anti-corruption activities in Ukraine as a social and legal phenomenon based on the analysis of international legislation and experience of anti-corruption policy of certain foreign countries. The author proposes to create a register of legal entities subject to criminal proceedings for corruption, as well as a register of officials of enterprises subject to the same proceedings. The definitions of the terms «corruption», «anti-corruption policy», «anti-corruption activities», «policy in the field of preventing and combating corruption», and «anti-corruption mechanism» have been improved. The proposal to supplement the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» with provisions on the purpose, tasks, principles, subjects, objects, priority areas, means and measures of the state's anti-corruption activities was supported. The author notes the insufficient level of quality of the rulemaking technique in the development of the legal framework for the activities of the newly established anti-corruption bodies. The proposal on the need for a clear regulatory framework for the audit of the NABU's activities was supported. The list of tasks for the functioning of anti-corruption mechanisms was

supplemented. The formulation of priority areas of anti-corruption policy formation as the basis of the Anti-Corruption Strategy for 2021-2025, the feasibility of the НАСС functioning, improvement of the procedure for registering reports of corruption and the facts of their verification, recommendations for improving the mechanism for registering reports of receipt (offer of receipt) of gifts, a set of anti-corruption mechanisms that Ukraine should borrow from the experience of anti-corruption activities of other countries have been further developed.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using the provisions, conclusions, proposals and recommendations in the research area, lawmaking (in the process of improving legislation), in law enforcement activities of law enforcement agencies authorized to implement the function of preventing and combating corruption, as well as in the educational process.

Keywords: corruption, anti-corruption policy, anti-corruption activities, anti-corruption bodies, anti-corruption, prevention of corruption, legal support, rule of law, public authority, national legislation, law enforcement agencies, legal regulation, international experience, rule of law, state regulation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Грищук М. Теоретико-правовий зміст генези антикорупційного законодавства в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 269-275. DOI: 10.35774/app2019.04.269.
2. Грищук М. Передумови виникнення та протидії корупції: історико-правові аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 2 (22). С. 28-35. DOI: 10.35774/app2020.02.028.
3. Грищук М. Правове забезпечення антикорупційної діяльності: загально-теоретичний аспект. *Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені В. Винниченка. Наукові записки. Серія: Право*. 2020. Випуск 8 (спецвипуск). С. 106-114.

4. Грищук М. Кримінальне переслідування за незаконне збагачення: українське та міжнародне правове регулювання. *Studia Prawnoustrojowe*. 2021. № 53. С. 199-218. DOI: 10.31648/sp.6902.
5. Грищук М. Політика України у сфері запобігання і протидії корупції: проблемні аспекти та перспективи удосконалення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 2 (26). С. 23-28. DOI: 10.35774/app2021.02.023.
6. Грищук М. Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції як ключовий інструмент реформування антикорупційної політики України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3(27). С. 57-62. DOI: 10.35774/app2021.03.057.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Грищук М. Історико-правові аспекти антикорупційної політики. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 5-6 квітня 2019 р.). Тернопіль: Економічна думка, 2019. С. 210-214.
8. Грищук М. Лікарська таємниця, її юридичне закріплення та гарантії в умовах пандемії: теоретико-правовий аспект. *Лікарська таємниця в умовах пандемії: законодавчі, правозастосовчі, соціальні та психологічні аспекти*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної он-лайн конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2020 р.). Тернопіль: Економічна думка, 2020. С. 34-39.
9. Грищук М. Оприлюднення інформації про осіб, які вчинили корупційне діяння як механізм протидії корупції. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 16-17 квітня 2021 р.). Тернопіль: Університетська думка, 2021. С. 59-62 .
10. Грищук М. Незаконне збагачення крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної

конференції (Київ, 28 травня 2021 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2021. С. 100-105.

11. Грищук М. Визначальні тенденції генези законодавства України про боротьбу з корупцією. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 450-452.
12. Грищук М. Новели антикорупційного законодавства України. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 19-20 квітня 2024 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 67-69.